

ČITAJUĆI GUDELJA

Darko Gašparović

(Odsjek za kroatistiku, Filozofski fakultet – Rijeka)

Tekst kroz devet fragmenata interpretira pjesništvo suvremenoga hrvatskog pjesnika Petra Gudelja (rođen 1933. u Podosoju podno Biokova). Uvodno su kontrapunktirane dvije mitske planine drevne Helade: Partenon s hramom boginje Atene Parthenos, kao idealno ostvareno djelo klasične umjetnosti i Likabet (Vučja gora) njemu nasuprot, kao divlja i nepristupačna gora. Potom su napomenuta dva mjesta iz novije hrvatske književnosti koja uzeše vuka kao metaforu hrvatske povijesne zbiljnosti: pjesma *To davno bješe* Vladimira Nazora i roman Milutina Cihlara Nehajeva *Vuci*. Sve to zato jer je vuk jedna od mitskih životinja upisana u Gudeljev poetski svijet. Ukazano je na to da je Gudelj veliki dio života proveo izvan domovine, u Beogradu, ušavši tako i u srpski književni krug, ali je dosljedno stvarao u osebujnoj inačici hrvatskoga jezičnog *koine*, iskazujući vazda pripadnost hrvatskoj književnosti. Gudelj crpe uvijek novu energiju iz vlastita rodnoga tla, ali i iz praizvora helenske filozofije. U sinkroniji svijeta zavičaj se dotiče i prožima s helenskim iskonom, u jedinstvenu kronotopu Mediterana. Vrijeme i prostor u Gudelja tvore jedno. Njegova poetska riječ stalno propituje njihovu objavu u svijetu čovjeka. Također, u duhovnome smislu, u Gudelja nalazimo, uz kršćansko ishodište, i elemente šamanizma, budizma i taoizma. Štoviše, može ga se smatrati šamanom koji gata vrijeme i razgovara s mrtvima. Nameće se i usporedba s bestijarijem u Lautréamontovim *Maldororovim pjesmama* (*Les Chants de Maldoror*, 1869), ali je Gudeljev bestijarij kudikamo škrtiji, sveden na nekoliko mitskih arhetipova.

Vezanost uz hrvatsku kulturnu i pjesničku baštinu vidljiva je u ranoj parafrazi drevne *Šibenske molitve*, kao i u heretičkoj pjesmi iz kasnije faze *Hrvatski biskup*. Može se reći da pjesnik Gudelj stoji i pjeva, vječito razapet između zemlje i neba, tijela i duše, doma i svijeta. Napokon, postavlja se pitanje Gudeljeva mjesta u kontekstu hrvatske književnosti. Nalazilo se da je blizak pjesnicima Mediterancima (Jure Kaštelan,

Nikola Milićević, Josip Pupačić) ili pak vršnjacima (Anđelko Vuletić). Sam je ukazao na najveću duhovnu i poetičku bliskost s Tinom Ujevićem i Vesnom Parun. Oni su za nj animus i anima, muški i ženski princip, muški i ženski jezični stup hrvatskoga pjesništva.

Zaključno je posve sažeto ukazano na pjesnikove prozne diskurzivne tekstove u kojima komentira svoj gorki osjećaj ignoriranja i napuštenosti od vlastite domovine koji kompenzira vrativši se u svoju “biokovsku spilju s pogledom na otoke, gdje će lizati rane i noktom po litici pisati pjesme”. Ipak je pravda, koja je spora, ali dostižna, sustigla i Gudelja. Posljednjih je godina dobio dvije najuglednije hrvatske književne nagrade: “Goranov vijenac” i “Krljezinu nagradu”.

1.

Ponad Atene već dva i po tisućljeća stoji remek-djelo ljepote klasične umjetnosti – hram boginje Atene Parthenos (djevice), Parthenon (Παρθενών). Preživio je brojna razaranja kolijevke antičke demokracije i helenskoga duha koji su ugrađeni u temelje europske uljudbe i kulture. Odolio je destruktivnome nagonu koji je usađen u čovjeka od iskona, jednako kao i kontrapunktni mu nagon za stvaranjem, da bi i dan danas opstao mnogim vremenima nevremena usprkos.

A naspram Parthenonu uzdiže se, još više prema nebu, Likabet (Λυκαβηττός). Divlja i nepristupačna gora. Na njoj odvajkada caruje vuk (λύκος), mitska životinja koja u drevnome Egiptu bijaše jedno od božanstava. A legendarne blizanačke utemeljitelje Rima, Romula i Rema, odgojila je vučica, nazvana Lupa Romana. U grčkoj je mitologiji vuk i jedan od simbola boga Apolona, inače boga svjetlosti i boga stada. Tako se slika divljine i proždrljivosti na čudan način spaja s pojmom svjetlosti. Apolon koji predstavlja najviši uzor klasične ljepote i svjetlosti razuma nosi u sebi i čud vuka. Atena i Apolon – umna djevica ratnica i svjetlosni ljepoduh zaštitnik Muza – pružaju si ruku nad Gradom kao dvije strane njegova bitka.

Vladimir Nazor u času uzdizanja hrvatske nacionalne energije protiv europskih stoljetnih presizanja za hrvatskim tlom, u jednom je od presudnih časova hrvatske novovjeka povijesti, usred prve svjetske vojne, ovako zakliktao u pjesmi:

“Slaga tko reče da smo lovor-grana,
Melem na rani, dúga u oblaku:
Mi porod jesmo vuka i arslana!”

A Krsto je Frankapan u romanu Milutina Cihlara Nehajeva, napisanu sinkrono s ubojstvom Stjepana Radića u beogradskoj skupštini godine 1928., za sebe i svoj rod obznanio: “Vucima nas zovu, pa neka i bude! Neka ne bude šaka, neka bude pandža ono čime branim svoj rod i dom!”.

Vidi se da su u Nazora vuk i lav metafore divlje snage i izdržljivosti roda, a u Nehajeva su vuci figura zvjerske otpornosti prema bilo kojem napadaču na narodno biće. Oni jesu, dakle, literarne tvorbe u smislu stilskih figura, a ne stvarne osobe.

Onda u krajolik hrvatskoga pjesništva uđe Petar Gudelj. Rođen godine 1933. u Podosoju podno Biokova, koga zove Bijakova, pjesnik je vuka, zmije, jastreba i vjetrova nad planinom i otocima, kao živim, u riječ uklesanim, osobama. Srođen s tim mitskim prirodnim silama i sudbinski ukorijenjen u svoju divlju postojbinu, s njima se poistovjećuje.

“Biti što si uvijek bio.
Lykos, vuk.”

2.

Ipak, bje mu suđeno da veliki dio životnoga vijeka proživi izvan zavičaja i izvan domovine. Trideset je pet godina prebivao i djelovao u Beogradu, ušavši i u srpski književni krug, ali nikad, kao Andrić, ne očitova se srpskim književnikom. Dosljedno je pjevao u vlastitoj, osebujnoj, inačici hrvatskoga jezičnog koine, iskazujući vazda pripadnost hrvatskoj književnosti, i onda kad ga je ona prešućivala i ignorirala. “Za dvanaest godina baškovoškog izgnanstva, iz tvoje matične književnosti, ni jedno slovo, ni jedan zov.”

Postavši tako *između*nikom (termin Cvjetka Milanje kojim ga, zajedno s Mirkom Rogošićem, Anđelkom Vuletićem, Veselkom Koromanom, Nikolom Martićem, Daliborom Cvitanom, Zvonimirom Majdakom i Alojzom Majetićem, svrsta među one hrvatske pjesnike druge polovice 20. stoljeća koji budući izvan matice ne pripadaju nijednome estetičkom pravcu niti jezično-stilskoj formaciji), Gudelj je, fizički dugo odsutan i bez izvanjskih veza s domovinskom maticom, na čudesan način ostao i opstao trajno duhovno ukorijenjen u rodno tlo, srođen s njegovom arhajskom jednotom zemlje, životinja i ljudi (Ladan, Maroević), ali u sinkretičnoj simultanosti, a ne povijesnoj procesualnosti (Milanja). U naslovima njegovih poetskih knjiga izmjenjuju se neobični leksemi i sintagme, s onim posve običnim. Duboko arhajsko izvorište, ono okrutno u dnu prirode i svijeta i ponor za-

čudnosti, čita se iz naslova *Suhozidina* (1974), *Tropi. Počela* (1976), *Vrulja* (1982), *Mit i med* (1982), *Osmoliš* (1982), *Vlkoe* (1984), *Hesperidske jabuke* (1986), *Europa na tenku* (1987), *Vuk u novinama* (1988), *Pelazg na mazgi* (2004), *Zmija mladoženja* (2007). A ono obično nalazimo u naslovima *Isus je sam* (1961), *Štit* (1979), *Moja Imota* (1991), *Put u Imotu* (1996), *Hrvatska Odiseja* (1999), *Po zraku i po vodi* (2002). Budući da je od prvoga stiha, pa u neprekinutu slijedu pjevanja do danas, sustavno gradio istodobno koegzistentni i paralelni svijet mitskoga i arhajskog, dakle, u biti nepromjenjivog modela trajanja u prostoru i vremenu, Gudelj je mogao stvoriti jedinstveno pjesničko djelo rijetke etičke i estetske dosljednosti. Pri početku knjige *Duša tilu* (2010), kojom uvjetno sintetizira svekoliki dotadašnji poetski govor, u pjesmi *Tri pjesme*, iskaza jednotu u različnosti na planu pjesme, ovako:

“Iz jedne pjesme raste duh.
Iz druge pjesme puca grom.
U treću legla djevojka
s tobom. Prvi put.”

3.

Nema duše bez tijela ni duha bez groma ni svih njih bez čovjeka. Djevojka liježe s pjesnikom koji je preko pjesme i u duhu i u gromu. Gudelj se napaja i stalno poput Anteja crpe novu energiju iz zemlje, ali i iz praizvora helenske filozofije. Nauk o pra-elementima iz kojih je sve stvoreno temeljni je aksiom njegova pjesničkog mišljenja i mišljenja u pjesmi. U sinkroniji svijeta njegov zavičaj se dotiče i prožima s helenskim tlom iz kojeg je rođena Europa. U pjesmi *U Atiku*, žudeći za mitskom zemljom, zapisa:

“Bor pun zmorca. Tvoja koža i more.
Tvoja knjiga.
Udara krilima: htjela bi poletjeti.
U Atiku. U antiku.”

Ali on ne prolazi put od arhajske grubosti do klasične ljepote, ne zanima ga taj razvoj, nego ostaje i ustraje na iskonskim i nepromjenjivim počelima. Njegov je pjev stamen, grubo isklesan, odsječan i stalan, ritam mu zemlje, planine i mora iz kojih izniknu i u koje će uminuti. Njegova Europa ostala je djevicom koju je u početku silovao Zeus u obliku bika, a potom je kroza

povijest silovali mnogi, sve do tenka kojeg je sama iznjedrila. Gudeljeva *Europa na tenku* zacijelo je jedna od najsnažnijih poetskih proturatnih makro-figura u hrvatskome i europskom novijem pjesništvu. O tome lucidno piše Ivan J. Bošković (2011):

„tenk je iskustvo raspamećenog humaniteta koji se nasukao na hridima vlastite moći, postavši žrtvom i grobarom vlastite civilizacije. Poput Krleže, i Gudelj se u ovoj poemi/epopeji ironijski i sarkastično podsmjehnuo i pljunuo u lice “staroj dami” (Europi) koja udobno uljuljkana u vlastitu veličinu samo govorom nasljeđa/mita pravda svoju prazninu, pustiš beznađe i ponor.“

Vrijeme i prostor u Gudelja tvore jedno. Jedan od prijenosnika vremena jest rijeka. Njome teče vrijeme, ona u neprestanu heraklitovskom toku nosi čovjeka od začeca do uminuća. Ima li tu nesvjesnih dodira s Makom Dizdarom i njegovom *Modrom rijekom*? A čovjek-pjesnik između je zemaljskih i nebeskih rijeka. Ima u Gudelja još napretek moćnih životonosno-smrtonosnih figura na zemlji i na nebu: topot kopita i pjev zemljanih konja, plov nebeskih zvijezda, munje, gromovi i kiše nad mitskom zemljom između gora i mora... I protok vremena koji se sveudilj súzi: “Dosad si brojio godine / Odsad ćeš brojiti dane”.

Ima u Gudeljevu pjesništvu, nesvjesna valjda, i šamanizma i budizma i taoizma. Rođenjem na razmeđu Zapada i Istoka, bio na Zapadu, a vazda ga zvao Istok. Hrvatskoj duhom, jezikom i kulturom privezan, srcem ostao uz imotski zavičaj i Srbiju vezan. Stalne evokacije na mladost i zrelo doba u Beogradu, na Avali i Kalemegdanu, u Šumadiji, na davne djevojke i jabuke, književna prijateljstva, sve sublimirano u pjesmi *Srbija na istoku*: “Na drugoj strani Dunava. / S druge strane Mjeseca”. Tamo se napio voda iz “mutne Morave, iz bistre i hladne Drine”. Hrvatska ikavska poetska riječ tkana, desetljećima, u Srbiji, na istoku. Poslano u svijet, à la Rimbaud:

“I suze.

Za sve, za sve, za sve.
S ljubavlju.”

4.

Pjesnik Gudelj je poput šamana. Točnije, on jest šaman. Gata vrijeme, razgovara s mrtvima i besjedi s vlastitom smrću. Istodobno je vuk, i poskok, i jastreb i zemaljski teški i nebeski krilati konj. Fascinantno je oblikovan

motiv o nebeskim konjima. Dok ih čitam, gleda me sa zida moje sobe čudesni krilati konj iz doba drevnoga korejskog kraljevstva Silla što ga donesoh iz te zemlje nebeskoga spokoja (*Choseon*). Pa ih istovjetim.

“Na zemlji sve manje konja: još se samo na nebu mogu vidjeti konji.
U epsko se doba na prste mogli izbrojati krilati konji. Sad svi konji imaju krila.
U tvojoj i u narodnoj pjesmi konj zauzdan zmijom. Nebeski konji, raketonosci, svi imaju krila.
Po milijun i petsto tisuća konja leti nad oblacima. Toliko ih nije imao turski car.“

Kroz pjesnikovu svijest prolijeću, simultano, godine, djevojke, pjesme, ptice, munje i gromovi i kiše, sve zemaljsko i sve nebesko. Gudeljev bestijarij unekoliko podsjeća na onaj Lautréamontov u *Maldororovim pjesmama* (*Les Chants de Maldoror*, 1869), ali je u odnosu na njegovu barokno razvedenu grotesknost (u Lautréamonta ima, ni manje ni više, čak 65 životinja!) kuditkamo škrtiji, sveden na nekoliko mitskih arhetipova. Zajedničko im je da su životinje i u jednoga i drugog simboli agresivne energije i elementarne okrutnosti, ali dok su u preteče nadrealizma one beziznimno nositelji sveto-grđa i zla, u hrvatskoga pjesnika one, na izvrnuti način drugotne neoficijelne slike svijeta, predstavljaju praiskonske bezvremenske kategorije onkraj dobra i zla. U francuskoga pjesnika dominantna je pobuna protiv Boga i svih društvenih vrijednosti, u Gudelja je Bog neupitan, s time da njegova slika varira od kršćanskoga do budističkoga poimanja.

5.

Gudelj se često izravno obraća Bogu kao Gospodinu, tako u vlastitoj inačici pra-pjesme hrvatske, *Šibenska molitva*, koju ispjeva mlad, tek prešavši crtu punoljetnosti (1952):

“Suznim ću grlom kriknuti
u oči Bogu živomu:
Gospodine, dan je jesenski
i predvečerje žalosno.

Izvorna je, srednjovjekovna, *Šibenska molitva* posvećena “ad beatam virginem Mariam”, a složena na način litanija u alterniranome dugom stihu. Ali, osmerac je zakon hrvatskoga pjesništva srednjeg vijeka (Stamać, 2007), pa je kao takav usađen u najdublji sloj Gudeljeva poetskog koda. Potom kroz njegovu *Šibensku molitvu* prostruji Kranjčević:

“Pogledaj na me, silni Gospode,
Smiluj se mome srcu ljudskomu.
[...]
Pogledaj na me, iznad oblaka,
Daleki Bože Gospodine.”

Pogledajmo sada Kranjčevićevog *Mojsija*:

“Izvedi narod moj, o Gospode,
Izvedi ga iz ropstva zlopatna
[...]
O smiluj se, o silni Jehova!”.

Dvadeset sedam ljeta kasnije, godine 1979, ispjeva pjesnik strašnu, heretičku pjesan *Hrvatski biskup*.

U krajnje radikalnoj izvedenici tu se evocira drevni sukob između hrvatske (glagoljaške) i latinske crkve koji je povijesno kulminirao na splitskome crkvenom saboru godine 928. Hrvatski biskup (Grgur Ninski?) u pjesničkoj viziji je u vučjoj koži, opasan poskokom, nad glavom mu kao Duh sveti jastreb umjesto goluba, dolazi iz dinarskoga krša, oženjen je vučicom, sestra mu zmija, a djeca po brdima “sikću, cikću, urlaju, laju”, “Crkva mu je pećina / u pećini ovce i pčele”. I, logično – “Prokleo ga Sveti Otac. / Izopćila ga Mater Crkva”. I gle kako pjesnik u zaključku lucidno prepozna i iskaza bitan motiv svih tih kletvi, progona, izopćenja i, napokon, nekih instituta Katoličke crkve koji nevjerojatnom žilavošću preživješe do danas (celibat, ne/ređenje žena).

“Natočite mješine
Ilirskog zlata.

Pozlatite
Rimska vrata.”

Poslije takvih gorkih iskustava, nimalo čudno da se pjesnik okrenuo drukčijemu, ne-kršćanskom Bogu. U osobitoj pjesmi *I mrav dođe pred Boga* Bog nije ljudski jednoobrazan, nego je polimorfan: ima mravlje, poskočko i vučje lice. Jer:

“Ogleda se u licu svakoga svog stvora
I svaki stvor u njegovu licu.”

To je prije šamansko božanstvo koje se nalazi u svakoj vrsti svega živoga na zemlji, nego li osobni Bog. Kao što u “povijesti roda svoga” Gu-

delj dúbi do najdubljih slojeva poganstva, pak heretičke crkve kršćanske, tako u religijskome smislu možda sluti onaj *Grund* učitelja Eckhardta te napokon stiže do najstarije religije čovječanstva – šamanizma. Istodobno će i dalje ponekad uporabiti pučku predodžbu “Gospodina Boga nad oblacima”, moleći ga da se smiluje “nama i našim starohrvatskim, staroslavenskim bogovima” (Dajbogu, Perunu, Sventovidu, Volosu) i našim ilirskim bogovima (jastrebima i poskocima).

Tako on stoji i pjeva vječito razapet između zemlje i neba, tijela i duše, doma i svijeta.

6.

Neiscrpna je tema Mediterana i mediteranizma u Gudeljevu pjesništvu. Sredozemlje jest njegovo sudbinsko ozemlje koje se širi do neba. Mediteran je, kažu bezbrojni putopisi i ini uradci, more, modro nebo, sunce, borovi i čempresi, bure i juga, vino i maslina. I pjesma. Pjesnikov Mediteran bitno je drukčiji od te uobičajene stereotipne predodžbe. Iako i u njemu, gdjekad, prosjaji Sunce kao *aksis* povijesti i života, njegov je Mediteran najvećma kišoviti i vjetrovit, olujan i mračan, nokturalan, u biti crn:

“Prošao kroz povijest.
Od izlaska do zalaska Sunca.”

Grčki se iskon, prenesen lađama do hrvatskih jadranskih obala, vidi upravo tako. Valja navesti, iznimno, cijelu pjesmu *Grčke lađe* da bi se mogao razumjeti taj spoj.

“Puno kiđâ. Svaki otok, svaki bijakovski vrh
ima svoju kišu.

Sve nisu jednako naoružane.

Bračka ima najglasniju (smokovu) artiljeriju
I najcrnje oblačne lađe.

Grčke.

Grčke su lađe bile crne. S daleke jugozapadne
Pučine donosile kišu i noć.”

Dakle: Gudeljev Mediteran u svojoj biti uopće nije slika geografskog ozemlja i uzmorja, nego unutrašnji pjesnikov zemljovid i nebovid, slika duše koja je u se upila cijeli povijesni i mitski kontekst kolijevke europske kulture i civilizacije.

7.

Gdje, napokon, smjestiti Petra Gudelja kad je riječ o hrvatskoj književnosti?

Nimalo jednostavno pitanje. Osebujan je i vlastit pa kao da, pripadajući svemu, ne pripada nigdje. Nalazilo mu se bliskosti s pjesnicima Mediterancima kao što su Jure Kaštelan, Josip Pupačić i Nikola Milićević ili pak s vršnjakom mu Anđelkom Vuletićem (Milanja, 2000). Da ne duljimo, okrenimo kapu te osluhnimo samog pjesnika.

Napisavši ushitnu poetsku laudu Vesni Parun i Tinu Ujeviću, za koje reče da hrvatski su pjesnički božanski par, Gudelj ih usporedi s Velebitom i Dinarom, s Dunavom i Savom, s imotskim i vrgorskim hrastom i otočkom crnom maslinom, pak proglasi da Tin je njezin animus, a Vesna njegova anima te da su maslinovo ulje hrvatskoga jezika, odnosno trpak i gust kaduljin med, eda bi poetirao, ovako:

“Muški i ženski princip. Muški i ženski jezični stup.”

Smije li se iz ovoga zaključiti da je Gudelju taj par ne samo duhovno najbliži, nego da je u nekom smislu nadovezan na njihovu pjesničku riječ? Odgovorili bismo, *cum grano salis*, potvrdno. Napokon, sve troje su podrijetlom i Mediteranci. Ovo i zato jer su, u biti, pjesnici svijeta i kozmosa izvan prostora i vremena.

Druge relacije s kontekstom hrvatskoga pjesništva 20. stoljeća ne postoje, ili bar nisu ljudskome oko vidljive. Možda bi (uz golemu skepsu) bilo moguće povući neke paralele između Gudeljevih poetskih prodora u kozmičko i astralne kozmogonije Nikola Šopa. Ali za to bi se htjelo toliko precizna mikro-instrumentarija usporedne kritičke analize koji jedva da ga itko posjeduje, a pisac ovih redaka zasigurno ne.

8.

Pisao je Petar Gudelj, zgodimice, i prozne tekstove u kojima je gorko i neštedimice predočavao svoj tragični usud između dviju zemalja koje nazva domovinom i otadžbinom. Ekstremni događaj te pozicije doživio je 2. ožujka 1995. u graničnome mađarskom mjestu Kelebija. Izgnan iz Srbije kao “hrvatsko đubre”, vraćen iz Hrvatske jer nije imao uredne papire, nađe se među mačkama i psima na pustopoljini. U nigdini. Šumadija, gdje je gradio kuću, selo Vrčin (gdje li je to?). Još jedan u nizu bjesomučno progonjenih

apatrida u Europi 20. stoljeća. U tom strašnom času misli mu odu davno primljenim jabukama i djevojkama, voljenim pjesmama, hrastovima i brezama na Avali.

Napokon, kršćanski oprosti. Svima. I onima koji ga mrže, gone, izgone iz kuće, zemlje književnosti, pameti. I snatri kakvu biokovsku spilju s pogledom na otoke, gdje će lizati rane i noktom po litici pisati pjesme.

On ju je pronašao, njoj se vratio i zanaovjek posvetio.

Među tim proznim zapisima završno u knjizi *Duša tilu* stoji *Bilješka o autoru*. Posve nekonvencionalno, jer takav joj je autor, ona nije izdvojena kao samostalan dodatak, nego i sama zaokružuje cjelinu. A glasi ovako:

Bilješka o autoru

Petar Gudelj rodio se na Miholjdan 1933. u Podosoju. Diplomirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Objavio dvadesetak nezapaženih i prešućenih pjesničkih knjiga i ostao nepoznat i nepriznat u hrvatskoj i srpskoj književnosti.

9. kao P.s.

Pjesnička je, kao i Božja, pravda spora, ali dostižna. Posljednje su godine opovrgle tvrdnju o nepoznatosti i nepriznatosti Gudeljeva pjesništva u hrvatskoj književnosti Godinâ 2010. i 2011. ovjenčan je dvama najuglednijim nagradama za književnost u Hrvatskoj: “Goranovim vijencem” za sveukupni opus i “Krešinom nagradom” za knjigu *Duša tilu* koja je tiskana godine 2010. I tako se rodna mu zemlja, voljena Hrvatska, od beščutne maćehe na kraju prometnula u brižnu majku.

LITERATURA

Gudelj, Petar: *Duša tilu*, VBZ, Zagreb 2010.

Gudelj, Petar: *Ja ne pišem, nego klešem*, Imotske novine, 6. siječnja 2011.

Gudelj, Petar: *Prošao kroz povijest*, Kolo, br. 2, Zagreb 2011.

Stamać, Ante: *Antologija hrvatskoga pjesništva od davnina pa do naših dana*, Školska knjiga, Zagreb 2007.

Bošković, Ivan J.: *Zavičajno i univerzalno u pjesništvu Petra Gudelja (Uz ovogodišnju Krešinu nagradu pjesniku Petru Gudelju)*, Kolo, br. 2, Zagreb 2011.

Milanja, Cvjetko: *Hrvatsko pjesništvo 1950 do 2000*, Zagrebgrafo, Zagreb 2000.